

Конєйцева Л.П.

кандидат філологічних наук
доцент кафедри української і зарубіжної літератури
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

Єгорова Ю.М.

кандидат філологічних наук
старший викладач кафедри української і зарубіжної літератури
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

МОВА РОМАНІВ Р. ІВАНИЧУКА У ПАРАДИГМІ ПОЕТИКИ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Анотація. У статті досліджено мову художнього тексту як структуранта поетики, визначено шляхи її реалізації в романістиці Романа Іваничука.

Ключові слова: парадигма, поетика, художній текст, тропи, синтаксичні фігури.

Роман Іваничук – визначна постать сучасного українського літературного процесу, який увійшов в історію вітчизняної літератури як талановитий майстер новелістики, повістей, – один із незаперечних лідерів українського роману.

Художній світ творів письменника досліджували Л. Новиченко, В. Дончик, М. Жулинський, Ю. Покальчукта ін. Науковців насамперед хвилюють дві взаємопов'язані проблеми – жанрова своєрідність романів (роман-балада, роман-притча) та його естетична цінність. Романістику письменника інтерпретують сучасні дослідники творчості прозаїка [4; 5], які окреслюють поетикальні вектори повістей письменника.

Мета нашого дослідження – розкриття особливостей мови романів митця у парадигмі поетики художнього тексту.

Основу поетичної тканини історичної епіки Р. Іваничука складають словесні образи, які пов'язані з праглибинами тексту, з феноменом національного світовідчуття, а також з індивідуально-авторськими естетичними й концептуальними принципами, з поетичною і філософською моделлю світу.

Уважаємо, що формальною домінантою поетики романів письменника є полістилістика. Полістилістика як прояв сучасного художнього мислення

підтверджує ідеї М.Бахтіна про багатостильові, різномовні та багатоголосні якості роману. В.Пестерев виділяє чотири аспекти полістилістики: це взаємодія різних художніх систем (естетичних принципів, прийомів, образів) – античних, східних, біблійних; барокових, романтичних, символістських, експресіоністичних; по-друге, – змішання жанрів і жанрових форм. По-третє, полістилістика – це цитатність і алюзії як особливості тексту, що відображують «цитатне мислення». І четверте – поєднання різних мовних стилів: образного, науково-теоретичного, документально-публіцистичного [7, с. 23].

Літературні критики, досліджуючи творчість письменника, відзначають «гаряче й інтонаційно багате дихання прози»; «задушевність, дзвінку й прозору «кристалність» стилю, елегантність вислову, сконцентрованість фрази, що таїть, наче айсберг, вагомий підтекст» [6, с. 2].

Індивідуальна поетика митця характеризується різноманітністю художніх засобів, хоча деякі рецензенти роману прозаїка закидали йому деяку «велемовність» [7, с. 78]. Саме в тропях реалізується процес поетичного мислення, відбиваються закони художнього цілого. Образність мови, безсумнівно, не вичерпується лише тропами, але тропи особливо сконцентровано виявляють характер образного мислення. У тропях якнайповніше виявляється не лише індивідуальність письменника, його творча манера, а й дух епохи, характер цілого народу, його світобачення. Саме різнобарвна тропіка створює наочність і картинність поетичного вислову, зокрема епітет є найбільш первісною і унаочнювальною формою вираження, чуттєвого спостереження. Перейшовши з народної поезії, цей художній засіб є виявом самостійної індивідуальної мистецької творчості. Склад епітетів письменника є досить різноманітним, від постійних і загальноживаних: *широкий степ; степ безмежний; довговусий козарлюга в синьому жупані, з шаблею при боці*; до складних, книжних: *чудодійне ханське письмо, що виведе її на ясні зорі, на тихі води, у край веселий* [2, с. 76]. Трапляються також епітети синкретичні: *барвіста тиша, залізний шум* [2, с. 54].

Обов'язковою умовою досягнення тропів є їх функція у художній тканині твору, осмислення психології їх творення, проникнення в художню майстерню митця, що передбачає розкриття тих зв'язків й аналогій першотвору, які існують між різними явищами. Митець мислить ними, вони є органічною основою його художньої думки, в них втілюється енергія художнього образу. В образній системі романіста знаходить своє продовження знаменитий принцип локальності асоціацій. Тропеїстична локальність у Р.Іванчука явище складне і багатогранне. Це, по-перше,

зумовленість образу певним національно-історичним побутом персонажів та їх соціальною сферою. По-друге, вона пов'язана з характером і настроєм персонажів, із загальною емоційною настроєвістю, з широким образним контекстом, у якому живе твір. У ній яскраво виявляється синтез традиційного, народного і неповторного авторського бачення та світовідчуття. Цю тенденцію у її різних виявах простежено на багатьох мовно-літературних явищах: розвиток метафоричного образу, тропеїстичні синтетичні модифікації: метафоричні епітети, метафоричні порівняння, епітети-алегорії, епітети-перифрази, персоніфіковані метафори, а також складні художні комплекси, тропеїстичні конструкції, що одночасно включають у себе метафору, порівняння, епітет.

Письменник вживає всі основні різновиди метафори. За термінологією А. Ткаченка, це можуть бути метафори на позначення людського **самоозначення**: *Глуха ненависть до Придніпровського краю засівалася в серце, Мені, орлиці, теж обрізали крила, стелився наїжжений злий степ*), міжречове означення: *Крим молодий, в ньому нуртує ще не усвідомлена жадаба волі*), **оживлення**: *Маленькі, загороджені каміностінням хати біжать, налізаючи одна на одну*, **оречевлення**: *Тішиться смуток в ханському раю, смуток самотності, непотрібності, невизнаності; туга за рідним словом, за людиною, все більше в'ялила душу. Хлюпнулись в грудях і біль, і радість, туга і щастя* [2, с. 126]. На окрему групу заслуговують уособлення, персоніфікація: *Місто вповзає в душі людей, засмоктує* [2, с. 17]; *Лемент, голосіння вдарились об мури фортеці. Та не зморгнула оком камінна сова, і байдуже дивилися вартові яничари на розподіл ясиру* [2, с. 84].

Однією з його особливостей поезики роману «Вогненні стовпи» є використання синонімічної, антонімічної лексики: *все у вас говорить, плаче, скаржиться, сміється...* [1, с. 345]; *хлопці гаморили, вівкали, реготали, шаленіли на волі* [1, с. 7]; *олень вгамувати свій страх не мав сили: він біг, хропів, стогнав, останньою надією сподіваючись, що перенасичений стріляниною ліс врешті закінчиться...* [1, с. 76]; *життя...* [1, с. 184]; *моторошний плач, не плач, а виття – так кричить смертельно зраний олень – злетів у піднебесся і ціпенів там, і ламався, і хрустів, і спадав градом на дно землі* [1, с. 246].

У цілісній образній системі Р. Іванчука важливу роль відіграє поетичний синтаксис. Ознакою поетичного синтаксису є численні повтори окремих слів, словосполучень, речень, повнозначних і службових слів, ефективних прийомів побудови висловлювання. Для мови роману-балади письменника, зокрема для публіцистичного стилю характерні різні типи

речень: речення, побудовані за моделлю запитання–відповідь і марковані за допомогою суспільно-політичної лексики: *Та невже це вони, козаки, які ще вчора – пішо чи кінно – з розвіяними на вітрі чубами, з піднятими шаблями, з буйним степовим гиком вривалися у ворожий стан, змітаючи все на своєму шляху? – думав скрушно Єніфаній. – Як могло трапитися, що так умент лицарі перемінилися на худобу? Чого не вистачало їм там, на волі, чого не виховали в собі, що так легко здалися? Мабуть, мало для лицаря бойового запалу, залізної орденської єдності і хвилих перемог* [2, с. 147]; окличні речення-гасла, які в історичному романі-баладі романіста виражають численні художньо-стилістичні факти мовлення, передають психологічний стан персонажів, їхнє волевиявлення, відтворюють вигуківі та закличні гасла, різні види експресії – від урочисто-пафосної до зниженої, зневажливої. Вони мають такі різновиди: *Хай береже аллах твоє життя, хане, — склав на груди руки Алтан-бей* [2, с. 211]; речення з поданими у формі наказового способу часткою хай та дієсловами жити, згинути в 3-й особі однини:

– речення з вигуком слава: – *О Україно... О діти мої! – О зміє ядуча, викохана за моєю пазухою, о виплодку самого Ібліса, о смерте наша! Та хай тебе рідна мати прокляне! Хюсам про Аліма, який його вбив* [2, с. 75]. Концентруючи увагу на повторюваних синтаксичних одиницях, цей стилістичний прийом посилює їх художньо-зображувальні властивості і разом з тим є засобом контекстуальної організації висловлювання. У мистецькому стилі Р. Іваничука виокремлюються фігури милозвучності, але частотнішими є саме риторичні і навіть патетичні фігури: *Нема такої сили тепер на світі, щоб могла встояти перед нашою, хане, – відповів Хмельницький і в цю мить перехопив гарячий погляд білявого ханського воїна* [2, с. 234]. Їх основою є почуття болю як наслідок сильного душевного потрясіння. У романі «Мальви» вони служать для вираження почуття болю, гніву, образи, здивування, захоплення – для передачі сильних емоцій людської душі. Це переважно окличні риторичні фігури, зокрема апострофи [5, с. 143] тобто звернення митця чи персонажа з метою заклику, прохання, прокльону, молитви: *Ой сини, синочки!.. Чиї руки розчісують вам кучері, яка мати вас у постелі укриває? Де ви тепер, козацькі діти? Чи ходите ще по білому світу, чи очі ваші виклювали яструби в ногайському степу, а голівоньку дощі мюють, густі терни розчісують, буйні вітри висушують?* [2, с. 158].

З метою вираження почуття здивування, обурення, журби автор використовує риторичні запитання: *О люде османський... Коли ти втамуєш свою захланну спрагу? В тебе є сьогодні влада, і ти сваволиш. Хто ж захистить тебе від божої помсти, коли вона гряне?* [2, с. 35].

Синтаксичні конструкції у текстах письменника підкорені і ритму, і сенсу. Завдяки синтаксичним фігурам, актуалізації найважливіших лексем, образів, романіст виробляє свій власний стиль, свою манеру.

Творчість Р. Іваничука надзвичайно оригінально поєднує модерні європейські віяння та глибинну народність, аж до етнографізму. Це виявилось і в темах, і в образах та художніх деталях. Народні звичаї, повір'я, забобони, усна народна творчість усіх жанрів, а особливо голосіння, знайшли найширше застосування у романах митця. У мові письменника спостерігаємо різні способи поетичного освоєння фольклорних джерел:

а) включення до художнього твору пісенних текстів, як, наприклад:

– *Плачуть, плачуть, козаченьки В турецькій неволі...* [2, с. 83]; *Ой що ж бо то за бурлака, Що всіх бурлак скликає...*; *Засвіт встали козаченьки В похід з полуночі!*..[2, с. 46]; *Засвистали козаченьки* [1, с. 101]; *партизаська пісня – Пасла дівча дві корови там під гаєм скраю, поглянула на могилу й заплакала з жалю*” [1, с. 169]; *пісня про братчика, що мертвим впав в бою, ідесь поховано в далекому краю* [1, с. 169]; *Ми українські партизани, Не знаєм, що таке є страх, Родина наша – обрізани А хата в лісі, у ярах* [1, с. 273];

б) використання сюжету народної пісні, як-от: *«Розлилися круті бережечки, гей, та по роздоллі, пожурились славні козаченьки, гей, та у неволі...* [2, с. 124]; **стрілецька пісня:** *Як ви умирили, вам дзвони не грали* [1, с. 370]; **упівський бойовий гімн:** *Ми йдемо в бі й, ми йдемо в бій По згарищах руїни За рідний край, за нарід свій, За волю України* [1, с. 435]; **коломийка:** *Оженився кострубатий Та й взяв пелехату, і не знали, що робити – запалили хату!* [1, с. 355]; *Досить жити в лузі під вербою, аби, серце, із тобою* [1, с. 356]; **весільна пісня:** *Палала сосна, палала, під нею дівчина стояла* [1, с. 371]; **великодні пісні:** *Ой кивала дівчинонька пальчиком до мене: неси, неси, легінику, писанку свячену* [1, с. 423]; **церковна пісня** *вічна пам'ять.*

в) трансформація пісенного твору, наприклад: *Ой на горі слобода, а там жила удова з маленькими діточками. На тихих водах, на ясих зорях, в краю веселому* [2, с. 95]; *Ой у Львові, Львові, в кралецькім дворі там танчик водив самих дівочок...Ой дай,Боже, Святий вечір!* [1, с. 211].

Доказом прекрасного володіння скарбами народної мови є вживана письменником фразеологія. Письменник з його баченням дійсності орієнтувався на той смисловий рівень поняття, явища або предмета, який відповідав його внутрішньому стану. Тому цілком логічним є те, що він вплітає в тканину твору такі фразеологічні одиниці, які характеризують його могутній темперамент і напруженість його життя: *Людина має одну матір*

або не має жодної; *Ліва рука, султани, не знає, що робить права. Гарячий розум – виграти у бою. Холодний розум – перемога в політиці; приказки: Коли риєш яму, рий по-своєму зросту* [2, с. 133]; *Шила в мішку не втаїш; Не йде гора до Магомета, то Магомет іде до гори; І не суши собі голову надіями;* [2, с. 92]. Письменник з його баченням дійсності орієнтувався на той смисловий рівень поняття, явища або предмета, який відповідав його внутрішньому стану. Тому цілком логічним є те, що він вплітає в тканину твору такі фразеологічні одиниці, які характеризують його могутній темперамент і напруженість його життя: *Мирон стояв укопаний по коліна в землю* [1, с. 10]; *Франко – то дзеркало народної душі* [1, с. 23]; *вільний клептик України – то крапля в морі...* [1, с. 121]; *Храм, в якому моляться до ідеалу Прекрасного...* [1, с. 495].

Письменник творчо трансформує фольклорні засоби: – *На півдні небо з морем разом живе – обоє сині, одне синіше від другого, на півночі степ обнімається з небосхилом. Такий Крим, що живи в ньому і вмирати не треба* [2, с. 76]; *Бо хто не сумнівається, той не досліджує, хто не досліджує, той не прозріває, хто не прозріває, той залишається в сліпоті* [2, с. 125].

Часто вживаються в майстра слова фразеологічні сполуки, що включають розмовні слова й навіть згрубілі: *О, ні! Інше намотав на вус цей український барс із розумом кобри* (про Б.Х); *Хан наче лев, що готовий до стрибка* [2, с. 147]. Використання таких номінацій яскраво характеризує внутрішній світ, настрої автора.

Для Р.Іваничука властиве орієнтування на традиції і одночасне руйнування жанрової свідомості, що веде до відкритого та універсального синтезу, за допомогою якого сучасний роман набуває власний етичний і естетичний смисл. Усі засоби образності, система тропів, ритмічна організація, жанрово-стилістична специфіка творів Романа Іваничука свідчать про неповторну індивідуально-авторську манеру письменника, який посів почесне місце в літературному процесі кінця ХХ початку ХХІ століття.

Література

1. Іваничук Р. Вогненні стовпи: тетралогія. Харків: Фоліо, 2013. 507 с.
2. Іваничук Р. Мальви (яничари). Орда [Текст]: романи. Харків: Євроекспрес, 2000. 416 с.
3. Копейцева Л.П., Магдалинова І.О. Поетикальні вектори повісті Романа Іваничука «Місто». *Мова. Свідомість. Концепт*: зб. наук. праць / відп. ред. О.Г. Хомчак. Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2014. Вип. 4. С. 221–225.
4. Копейцева Л., Пилипчук В. Часопростір як формотворча категорія

роману Р. Іваничука «Мальви». *Наукові записки Харківського національного університету ім. Г.С.Сковороди*. Харків, 2014. Вип. 1 (77). Ч. 1. (Серія: Літературознавство). С. 48–55.

5. Літературознавчий словник-довідник / ред. кол. : Р. Гром'як, Ю. І. Ковалів, В. І. Теремко. К. : Академія, 2007. 752 с.

6. Мельник О. Магія слова Романа Іваничука. *Урядовий кур'єр*. 2008. 15 трав. С. 2.

7. Меч і мисль : творчість Р. Іваничука у національних вимірах української культури: зб. наук. праць. Львів – Ужгород: Гражда, 2009. 336 с.

8. Пестерев В.А. Постмодернізм и поезика романа. Историко-литературные и теоретические аспекты: учебно-методическое пособие. Волгоград : издательство Волгоградского государственного университета, 2001. 40 с.

9. Ткаченко А. Між Хаосом і Космосом, або у передчутті неоструктуралізму. *Слово і час*. 2000. №2. С. 11–15.

Копейцева Л.П.

кандидат філологічних наук

*доцент кафедри української і зарубіжної літератури
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

Лохматова С.Ю.

студентка IV курсу

*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

ФЕМІНІСТИЧНІ МОТИВИ У ЗБІРКАХ ПОЕЗІЙ ГАЛИНИ ТАРАСЮК

Анотація. У статті охарактеризовано феміністичний дискурс творчості Галини Тарасюк. Дослідження ґрунтується виключно на збірках її поезії. Проаналізовано особисті погляди поетеси на емансипованість жінки у патріархальному суспільстві. У статті велику увагу приділяється образу української жінки в реальному житті і його відображенню в літературному доробку відомої української поетеси.

Ключові слова: фемінізм, феміністичні мотиви, феміністичні тенденції, гендерна дискримінація, ліричні твори.